

Brutalismus v hraničářském městě. Příběh stavby OD Dyje ve Znojmě a jeho (ne)zasloužené kritiky*

PAVEL PANOCH

Abstrakt | Abstract

Studie se věnuje genezi a průběhu stavby Obchodního domu Dyje ve Znojmě (projekt 1967, realizace 1971–1975), jedné z nejkontroverznějších realizací ve slohu pozdního brutalismu v socialistickém Československu. Sleduje kritickou rozpravu nad návrhem a pokouší se o objasnění důvodů, které stojí za nepochopením díla otce a syna Fuchsových, a za odmítnutím jeho estetiky ze strany široké veřejnosti. V závěru se pak zamýšlí nad důvody, proč se dosavadní pokusy o památkovou ochranu architektury brutalismu šedesátých až osmdesátých let 20. století setkaly u české veřejnosti vesměs s kontroverzí a odmítáním.

Brutalism in a Border Town: The Story of the OD Dyje Department Store in Znojmo and Its (Un)Deserved Criticism

The study deals with the genesis and course of the construction of the Dyje Department Store in Znojmo (project 1967, realization 1971–1975), one of the most controversial realizations in the style of late brutalism in socialist Czechoslovakia. It traces the critical debate over the design and attempts to clarify the reasons behind the misunderstanding of the work of the father and son Fuchs and the rejection of its aesthetics by the general public. He concludes by considering the reasons why previous attempts to preserve the architecture of 1960s – 1980s brutalism have been met with controversy and rejection by the Czech public.

Klíčová slova | Keywords

Poválečná architektura; brutalismus; Znojmo; Bohuslav Fuchs; obchodní domy; památková péče; ochrana moderní architektury

Post-war architecture; brutalism; Znojmo; Bohuslav Fuchs; department stores; conservation; protection of modern architecture

Brutalismus byl (a dosud stále je) v obecném povědomí zažitý jako nejsuggestivnější a současně nejkontroverznější architektonický styl druhé poloviny 20. století. Hnutí nazvané *New Brutalism* vyrostlo z nové senzibility, která nacházela svůj výraz v antiestetice surového obnaženého betonu a expresivní artikulaci konstrukčních prvků staveb, a jako taková se zformovala v padesátých letech ve Velké Británii.¹ Název nového architektonického proudu jednak odkazoval na materiálovou podstatu staveb, vycházejí z Le Corbusierova použití pojmu *béton brut* (pohledový, drsný, přírodní beton),² jednak měl manifestovat víru v sílu a vizi kultury, typickou pro šedesátá a snad i raná sedmdesátá léta minulého století. Užití betonu jako stavebního materiálu nebylo sice v dobovém kontextu ničím zásadně převratným, ale jeho přiznání na odiv v odhalených konstrukcích a dalších pohledových částech stavby,³ a kombinace s většími prosklenými plochami, založily inovativní řešení, jež se – podporováno repetitivní texturou fasád, využívajících metodu dekalku – stalo symbolem nové architektury. Původ nového brutalismu bývá spojován s trojicí jmen: utopisticky laděnými architekty Alicí a Peterem Smithsonovými, reagujícími svými projekty na nedostatek obytných staveb v poválečné Anglii, a vlivným teoretikem Reynerem Banhamem, z něhož se stal jeho nejhalasnější propagátor.⁴ V návaznosti na pozdní tvorbu (např. obytný komplex Unite d'Habitation v Marseille, 1947–1952) proslulého švýcarsko-francouzského architekta Le Corbusiera preferovali stoupenci brutalismu expresivní formy, atakující emoce diváka s cílem zanechat v něm intenzivní a nepomíjivý zážitek. Široká platforma stoupenců brutalismu se postarala o to, že styl byl adaptován po celém světě, nejvýznamněji ve Velké Británii, Německu a Izraeli,

* Studie představuje podstatně rozšířený text hesla o stavbě OD Dyje, zpracovaný pro katalog výstavy *Boj o malé město (1900–1960). Památky a jejich lidé*, uspořádané v Galerii výtvarného umění v Havlíčkově Brodě, 12. července – 6. října 2024. Srov. Pavel PANOCH, *Obchodní dům ve Znojmě*, in: Jakub Bachtík – Michal Kurz – Kristina Uhlíková (edd.), *Boj o malé město (1900–1960). Příběhy památek a jejich lidí*, Praha 2024, s. 242–246.

- 1 Pro kritický pohled na dehumanizovanou moderní architekturu přinášející „estetickou apokalypsu“ František MIKŠ, *Béton brut. Od utopie k dystopii*, in: *Město a jeho symboly*, ed. Jiří Hanuš, Brno 2021, s. 67–86. Mezi hodnotícími adjektivy, kterými autor ve své studii architekturu brutalismu popisuje, převažuje: ošklivý (použito desetkrát); následováno, co do frekvence, s nevelkým odstupem výrazy: ohyzdný, ohavný, odpudivý, nehostinný a monstrózní.
- 2 Významová polyfonie francouzského termínu „brut“ se v anglickém slově *brutalism* vytrácí. Daný výraz znamená východně od Lamanšského průlivu buď velmi suchý, jako v šampaňském, nebo – v závislosti na překladu – drsný, syrový, nerafinovaný, neupravený, případně surový.
- 3 Zda brutalistní architektura rozvíjí dědictví tradiční architektury spjaté s ustálenými kategoriemi pochyboval už v šedesátých letech brněnský historik umění Václav Richter, který v jedné ze svých studií tvrdil: „I když určitá afinita je nesporná, je neméně jasné, že gotika a barok se odehrály v rámci tektoniky a stereotomie, kdežto v železobetonu nemají tyto termíny smysl“. Srov. Václav RICHTER, *Smysl umění v 20. století* (1966), in: *Umění a svět. Studie z teorie a dějin umění*, edd. Zdeněk Kudělka – Bohumil Samek, Praha 2001, s. 108–110.
- 4 Srov. Reyner BANHAM, *The New Brutalism: Ethic or Aesthetic?*, London 1966.

Indii, Japonsku, Kanadě a USA, přičemž v některých z těchto zemí dosáhl až kultovního postavení.

Do Československa brutalismus pronikl až v souvislosti s uvolněním poměrů v roce 1968, zatímco v sousedním Polsku se začal prosazovat už v pozdních padesátých letech, vzápětí po smrti prezidenta Bolesława Bieruta. Architektura brutalismu se u našich severních sousedů záhy etablovala,⁵ nepřehlédnutelnými a svým způsobem esteticky nadčasovými stavbami se staly krakovský Bunkier Sztuki (1959) od Krystyny Rozsysky-Tolloczko nebo obchodní dům Skarbek, obytný komplex Superjednostka či Spodek (1964–1971), víceúčelová aréna ve tvaru kolosálního podšálku, ve slezských Katovicích.⁶ Brutalistní stavby v socialistických zemích měly na rozdíl od obdobných realizací v západní Evropě, Japonsku či USA,⁷ více improvizací charakter. Technologicky a finančně nákladná výroba pohledového betonu, byla vlivem odlišné technologické úrovně stavebnictví v socialistických zemích v daleko větší míře kombinována s dalšími materiály, jako byly např. sklo, keramika, případně v českém prostředí tzv. boletický panel.⁸ S estetikou drsného betonu se tu často mísily prvky různých dalších architektonických stylů (např. doznívajícího socialistického realismu nebo nově nastupující high-tech architektury). Výstřední estetika brutalismu platila za architektonický styl poplatný tehdejšímu socialistickému a komunistickému režimům. Styl, jenž se sice musel vypořádávat s nedostatkem technologií a ideovým dogmatismem, ale který současně hledal moderní odpovědi na tradiční problémy architektonické tradice, jaké představují otázky monumentality, estetiky formy a materiálu a společensko-sociální dimenze umění. Východní brutalismus se stal nejen konstrukčně a materiálově, ale také ideologicky velmi svébytnou odnoží světové architektonické scény druhé poloviny 20. století.

OD Dyje ve Znojmě – hraničářský bunkr?

Mezi první skupinou historických sídel prohlášených za městské památkové rezervace nechybělo ani jihomoravské Znojmo. Hodnoty místní zástavby těžily z rozvrhu středověkého města, vyrostlého na místě křížení významných obchodních cest z Vídně do Prahy a z Lince a Kremže do Brna, z návazných měšťanských stavebních aktivit (výstavba několika set domů) rozvinutých na dochované historické uliční síti vytyčené

5 Stěží s odstupem soudit, zda se na tom podílelo to, že „na vůni vlhkého betonu je něco afrodiziakálního“, jak tvrdil významný britský architekt Denys Lasdun. Srov. Catherine CROFT, *Concrete Architecture*, Gibbs Smith 2006, s. 8.

6 Srov. Anna CYMER, *Architektura w Polsce 1945–1989*, Warszawa 2023.

7 Pro přehledku brutalistních staveb napříč všemi kontinenty srov. *Atlas of Brutalist Architecture*, London 2018, 2. vyd. 2020.

8 Srov. např. Petr VORLÍK – Klára BRŮHOVÁ, *Beton, Břasy, Boletice / Praha na vlně brutalismu*, Praha 2019.

několika církevními stavbami a areály, a vytvářely slohově pestrou mozaiku.⁹ Moderní rozvoj města v 19. století s sebou přinesl i několik citelných ztrát: demolici františkánského (minoritského) kostela Matky Boží a převážné části kláštera klarisek v rozmezí let 1819 až 1840, zřízení osmiboké Loupežnické věže, někdejší románské dominanty města, v roce 1892, a proražení bulváru dnešní Pontassievské ulice naskrz hradebním pásem. Nová společenská situace po únoru 1948 a budovatelská atmosféra v raných padesátých letech komunistické totality měnily starý svět a dávaly zapomenout na jeho hodnotové žebříčky. V květnu 1955 tak viděl publicista Vladimír Hrouzek budoucnost Znojma v překotném rozvoji: „*Historické jádro Znojma se svými úzkými uličkami, se syrovým chladem vanoucím z klenutých chodeb a síní stává se stále rychleji jen studijní pozoruhodností. Život se stěhuje na okraje, do nových čtvrtí, do nových bloků moderních domů, kterých tu vyrostlo za uplynulá léta nemálo...*“¹⁰ Podobná, nikoliv ojedinělá, vyjádření mobilizovala odborné památkářské kruhy k obhajobám hodnot architektonického dědictví. Intaktní dochování historického jádra Znojma tak např. ocenil zkraje roku 1957 v brněnském deníku Rovnost Bohumil Samek (1932–2022). Znamý moravský historik umění nasměroval čtenáře k vnímání města jako přes více než deset století sahajícího kolektivního díla. Znojmo je jím, psal moravský historik umění: „...*nejen pro své některé vynikající jedinečnosti, ale především pro svůj nedotčený celek, jehož hodnota zasahuje do všech dob jeho minulosti. Je proto také třeba se na ně jako na celek dívat, střežit jeho čistotu a nedotknutelnost. Několik vznosných domů v uliční řadě nemůže vyvážit její nesourodost a roztržetost. Je tu třeba komplexní péče o domovní vnitřky, o fasády, stejně jako o dlažbu ulic.*“¹¹ Výzva k nedotknutelnosti organismu starého města přišla v době, kdy měli obyvatelé Znojma stále v živé paměti nešťastnou událost z posledních dní války. Při náletech letectva Rudé armády na tehdy ještě „německé“ Znojmo, které probíhaly v rozmezí 9. dubna až 7. května 1945 a byly zaměřeny na strategické cíle (železniční mosty přes Dyji a přes údolí potoka Lesky), bylo výrazněji poškozeno několik stovek staveb. Jedna z mylně svržených leteckých pum se svezla po jižním boku radniční věže a následnou explozí poničila půdní prostor a dvě horní podlaží srostlice domů u její paty, zástavbu vymezenou Zelenářskou a Obrokovou ulicí. Zásah pumy odnesl i obytný dům s obchody v parteru, který svažitý terén náměstí pod radniční věží původně uzavíral zasahující téměř až k raně baroknímu sloupu se sochou Panny Marie.

Tato ničivá událost z konce války stála na počátku kauzy, která na desetiletí ovlivnila

9 O znojemských památkách byly natočeny i dokumentární (a propagandistické) krátkometrážní snímky Znojmo (1929) a Přemyslovci ve Znojmě (1953).

10 Srov. Vladimír HROUZEK, *Rozkvetlým krajem*, Květy V, 1955, č. 21 (26. 5.), s. 8.

11 Srov. Bohumil SAMEK, *Znojmo – jedna z třiceti městských památkových rezervací*, Rovnost 18, 1957, č. 18 (20. 1.), s. 5.

podobu historického jádra města a dodnes nepřestává rezonovat u části jeho kulturně založených obyvatel i příležitostných návštěvníků a turistů. Poloha Znojma při moravsko-rakouské hranici předurčovala přirozené soužití dvou etnik a oproti řadě dalších měst v podobné situaci nebyly ve Znojmě národnostní třenice na začátku 20. století nijak vypjaté, naopak znojemští Češi a Němci spolu svorně spolupracovali např. v rámci Okrašlovacího a zalesňovacího spolku, založeného v roce 1878. Německá okupace a z ní plynoucí poválečná protiněmecky vypjatá nálada však daly na někdejší pokojné soužití zapomenout. Skutečnost, že poničené domy u radničního bloku obývali převážně znojemští Němci, zavedla podnět k tomu, že členové místního Národního výboru a zástupce Okresního národního výboru ve Znojmě v polovině srpna 1945 rozhodli o zboření domů. Nové vedení města, v němž zastával důležitou pozici někdejší sociální demokrat a autor turistických bedekrů a pojednání o historii radniční věže Adolf Merten (1893–1974), nepokládalo přitom za nutné o situaci jakkoli zpravit památkový úřad v Brně. Když jeho specialista Ing. Vladimír Dufka v listopadu téhož roku přijel do Znojma na úřední obhlídku zasažených domů a poškozený radniční blok zdokumentoval se závěrem, že jeho nastalé poškození nezabránuje rekonstrukci, o schváleném demoličním záměru mu nikdo neřekl. Při své druhé úřední cestě 29. ledna 1946 se pak nic netušící architekt Dufka stal svědkem živelných demoličních prací, probíhajících na torzech domů českými dělníky, ještě neodsunutými znojemskými Němci a pobudy, odvážejícími si z „německých“ domů stavební prvky pro privátní účely. Přednosta městského stavebního úřadu Ing. Josef Komárek zástupce památkového úřadu následně uklidňoval, že situace je pod úřední kontrolou a místo zbořených historických domů zaujme v dohledné době nová úřadovna Místního národního výboru, o jejímž projektu bude jednáno s architektem Adolfem Liebscherem ml. Přesvědčivost cíleného stavebního záměru navíc podpořil tvrzením, že předpolí budovy úřadoven dotvoří pomník T. G. Masarykovi, což povede k přesunutí morového sloupu do dolní části Masarykova náměstí před kapucínský klášter.

Další jednání vedl s městem již přednosta Státního památkového úřadu pro Moravu a Slezsko v Brně architekt Stanislav Sochor (1882–1959), který ukvapenou demolici označil za nejtěžší kulturní ránu, jaká Znojmo postihla. Dne 12. února 1946 Ministerstvo školství a osvěty v Praze vydalo okamžitý zákaz pokračování bouracích prací a požádalo Zemský národní výbor v Brně o urychlené vyšetření případu. To se uskutečnilo o více než měsíc a půl poté v podobě místního šetření, při němž Znojmo zastupoval Ing. Komárek a památkář architekt Sochor, který při něm odsoudil spáchanou destrukci a odmítl plán na vybudování předimenzované stavby nové znojemské radnice s tím, že nové kulturní a společenské úkoly doby nespočívají v negaci části stavebních dějin města a v popření jeho staletého organismu. Prošetření demolice domovního bloku

nedospělo k žádnému výsledku, označení nebyli ani žádní viníci bourání. Návrh na dostavbu a novostavbu znojemské radnice, který v závěru roku 1946 předložil Adolf Liebscher ml., v němž se pokoušel o symbiózu klasicizujícího pozdního funkcionalismu s prvky starší městské architektury, Sochorův odmítavý názor jen potvrdil. Robustní korpus s parterem vylehčeným subtilním sloupořadím, pásovými okny a valbovou střechou měl sice do prostoru náměstí zasáhnout v intencích objemu původního nájemního domu, měřítkem však převyšoval sousední domy, a tak nemohl harmonicky splynout s okolní zástavbou. O další dva návrhy na novostavbu radnice ve Znojmě se v průběhu roku 1948 postarali pražský architekt Vilém Lorenc (1905–1978) a kolektiv projektantů v čele s brněnským architektem Mojmiřem Kyselkou (1902–1974). Oba projektanti se pokusili své návrhy kontextuálně zapojit do historické tkáně města. Lorenc vsadil na historizující podobu stavby se sedlovou střechou. Jako podnož radniční věže však její fasáda působila dojmem vyprázdněného ornamentu. Kyselkův návrh se naopak vracel k tvarosloví meziválečné architektury. Je otázkou, zda k nenaplněnému plánu výstavby nové znojemské radnice nepřispěl projev, který pronesl při své návštěvě města 13. června 1947 prezident dr. Edvard Beneš.¹² „Prezident Budovatel“ se v něm otevřeně dotkl kulturních ztrát, k nimž přispěly i zmatky poválečné doby, a potřeby soustavné práce moravského venkova namísto velikášských gest. Ze záměru nové radnice sešlo a po odklizení trosek poškozených budov jejich místo na více než dvě desetiletí nahradila parková plocha s pažitem.

Probuzení zájmu o stavebně nevyužitou plochu spadá až do šedesátých let. Drobné zboží Jihlava, státní podnik dosud využívající prodejnu v Zámečnické ulici, v roce 1961 vyjádřil místnímu MNV zájem o vybudování nové reprezentativní prodejny.¹³ Po složitějších peripetiích jihlavský podnik požádal samosprávu města o přidělení vhodného staveniště, na němž by mohl své záměry zřízení nové prodejny uskutečnit. Samospráva k tomu nabídla nezastavěný pozemek na Masarykově náměstí pod starou radnicí. S touto volbou souhlasila jak jihlavská organizace a zástupci Krajského projektového ústavu Jihlava, dozorující územní plán Znojma, tak i představitelé Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně. Na jednání zkraje dubna 1967 chyběl z dotčených stran pouze zástupce Státního ústavu pro rekonstrukce

12 Stráž na Dyji 2, 1947, č. 25 (20. 6.), s. 3. Srov. *Projev presidenta budovatele Dra Edvarda Beneše ve Znojmě*, Znojmo 1947.

13 Při vylíčení kauzy přípravy a výstavby Obchodního domu Dyje se ve faktografické části opírám o dvě výtečně nabádané a relativně nedávno sepsané diplomové práce. Autorkou první je Monika MAŽÁROVÁ, *Architektura a urbanismus ve Znojmě 1945–1989*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 2011, školitel prof. Rostislav Švácha, druhá je dílem Jany Kloudové. Srov. Jana KLOUDOVÁ, *Obchodní dům Dyje ve Znojmě*, diplomová práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2012, školitel dr. Tomáš Jeřábek. Obě práce jsou přístupné na portálu Theses.cz – Vysokoškolské kvalifikační práce.

památkových měst a objektů (SÚRPMO), vzniklého v roce 1954 jako centralizované pracoviště pro komplexní řešení rekonstrukcí historických jader měst v Československu. Jeho pracovnice architektka Zdena Zábrowská však své vyjádření poskytla v podobě asanačního plánu města z roku 1966 s vyznačením lokace v totožném místě pod starou radnicí. Autoři asanačního plánu vnímali situaci po zbořených domech jako k zastavění vhodné místo, které by v přední části své stavební parcely pohledově uzavřelo Masarykovo náměstí dvou a vícepodlažní stavbou, aby severní neohrazení horní části náměstí „*nepůsobilo disproportionálně na celkové vnímání tohoto prostoru.*“¹⁴ V předběžném náčrtu se počítalo s následující hmotovou konfigurací budov: vícepodlažní stavba vybíhala na západní straně delším přízemním ramenem, obemykajícím z jedné strany vytvořené vnitřní atrium s centrálním vodním prvkem – fontánou, z východu otevřená a plynule přecházející do Obrokové ulice. V rámci jednání zástupci všech přítomných organizací odsouhlasili jak místo pro budoucí stavbu, tak i nabídku Svazu architektů ČSSR uspořádat vyzvanou urbanisticko-architektonickou soutěž. Profesní komora architektů do soutěže následně jednak doporučila autory, jednak společně s národním podnikem Restaurací a jídelen, SÚRPMO a Krajským střediskem památkové péče participovala na formulaci soutěžních podmínek. Zapojení jednotlivých stran do tohoto pro podobu budoucí stavby klíčového aktu však zůstává nejasné. Existující vyjádření brněnského střediska památkové péče, datované k 5. květnu 1967, stanovilo několik velmi obecných podmínek pro účastníky soutěže, včetně té, že „*zamýšlená výstavba by měla historické náměstí jen doplnit a vytvořit hmotovou podnož objektu staré radnice s věží.*“¹⁵ Investor Drobné zboží a následně ani MNV při řízení o přípustnosti stavby však podmínky stanovené památkovým střediskem nevzaly v úvahu, a tak brněnští památkáři, snad jen pro alibi budoucího soudu historie, vyjádřili dopisem z 25. června 1968 svou námitku k vítěznému návrhu, který nerespektuje objemové a prostorové možnosti lokality a urbanistický kontext jejího okolí.¹⁶

Odborná jury po uzávěrce konkursu hodnotila šest došlých návrhů. Znojmská veřejnost se s jejich podobou mohla seznámit v prosinci 1967 prostřednictvím jejich vystavení ve výloze prodejny se sportovními potřebami na Dolní ulici. Ze soutěže po

14 Znojmo, asanační podrobný územní plán historického jádra města – Průvodní zpráva k předběžnému návrhu 1966, Archiv Národního památkového ústavu v Brně, sign. 4 5 10271/1. Informaci přebírám od Monika MAŽÁROVÁ, *Architektura a urbanismus ve Znojmě 194–1989*, s. 28 a v pozn. 71 na s. 59.

15 Archiv Odboru výstavby MěÚ ve Znojmě, dopis ze dne 5. května 1967. Srov. Jana KLOUDOVÁ, *Obchodní dům Dyje ve Znojmě*, Brno 2012, s. 23.

16 Dopis je uložený v archivu Odboru výstavby MěÚ ve Znojmě, ve spisové složce Obchodního domu Dyje (č.p. 93). Informace z úřední korespondence přebírám z výzkumu shromážděného J. Kloudovou. Srov. Jana KLOUDOVÁ, *Obchodní dům Dyje ve Znojmě*, Brno 2012, s. 23.

konzultaci poroty s vedením podniku Drobného zboží vyšel vítězně návrh brněnského architekta Bohuslava Fuchse (1895–1972) a jeho syna Kamila (1930–1995). Záhy se však ukázalo, že profesní ocenění – projekt inspirovaný proslulou Le Corbusierovou vilou Savoye v Poissy u Paříže (1928–1931) obdržel první cenu v kategorii návrhů na Přehlídce architektonických prací 1968/1969¹⁷ – automaticky nezaručuje kladné přijetí díla u širší veřejnosti. Zaměstnanci Okresního průmyslového podniku Znojmo sepsali kritiku vítězného projektu ve formě otevřeného dopisu, zaslaného k otištění redakci periodika Znojemska.¹⁸ Vedle pochybností, zda moderní budova nenaruší historickou tvářnost místa a negativně neovlivní možnost pořádat zde slavnostní shromáždění, které severní konec tehdejšího Mírového náměstí pravidelně hostil, vyjádřili kritici amatéři údiv, že nákupní dům má být postaven v srdci historického jádra města, a ne v některé z lokalit, kde se soustřeďuje současná bytová výstavba a potřeby občanské vybavenosti tam nejsou dobře zajištěny. Jejich další námitka směřovala ke ztrátě ozeleněných ploch náměstí. Stávající zeleň v horní části náměstí požadovali zachovat coby symbol kvetoucí jižní Moravy.¹⁹ Na kritický hlas proletariátu zareagovali v tisku jak ředitelka Drobného zboží Jihlava Hedvika Kolaříková, tak oba projektanti. Jihlavský státní podnik se vyvinil z výběru staveniště odkazem na to, že místo pro nové nákupní centrum vybrali odborníci urbanisté, a potřebu výstavby moderní prodejny ředitelka Kolaříková odůvodňovala nedostatečnou obchodní sítí, která ve městě tehdy panovala. V závěru své reakce s lehkým podtónem hrozby připomněla, že investice do novostavby je mimořádně nákladná, a pokud by se obyvatelé Znojma nadále stavěli k výstavbě obchodního domu negativně, „čeká mnoho jiných míst na zlepšení obchodní sítě a na účelné investování našich finančních prostředků“.²⁰

Autory projektu veřejná kritika nepříjemně zaskočila. Bohuslav Fuchs byl žijící legendou brněnské meziválečné architektury, v profesních kruzích architektů a historiků umění se jeho rozsáhlé dílo těšilo značné úctě a pro Znojmo (nikoli ovšem jeho vnitřní město) v minulosti již několikrát pracoval. V druhé polovině dvacátých let byl jedním z tvůrců oslovených znojemským stavebním úřadem k dodání návrhu

17 Srov. *Oceněné práce*, Československý architekt 16, 1970, č. 15 (20. 8.), s. 1.

18 *Pracovníci OPP Znojmo píší*, Znojemska 9 (18), 1968, č. 23 (5. 6.), s. 1.

19 Srov. Monika MAŽÁROVÁ, *Architektura a urbanismus ve Znojmě*, Olomouc 2011 s. 29. Srov. Jana KLOUDOVÁ, *Obchodní dům Dyje ve Znojmě*, Brno 2012, s. 24.

20 Hedvika KOLAŘÍKOVÁ, *Ke stavbě obchodního domu*, Znojemska 9 (18), 1968, č. 26 (26. 6.), s. 3. Rešerši dobového regionálního tisku provedly a na dobovou diskusi k projektu OD Dyje prvně upozornily již autorky obou prací uvedených v pozn. 13.

regulace prostoru před železničním nádražím,²¹ a v roce 1936 pro nedaleké Přímětice realizoval drobný pavilonek památníku Prokopa Diviše, premonstrátského řeholníka a přímětického faráře, známého jako vynálezce bleskosvodu. Podněcovateli vzniku památníku, Národní jednotě pro jihozápadní Moravu, přišlo přirozené, že Fuchsovo avantgardní pojednání přírodovědceva memoriálu nebude na překážku jeho usazení do centra jinak tradicionalisticky vyhlížející zástavby Přímětic, obce, rozkládající se na tehdejším severním horizontu Znojma. Funkcionalistická rotunda s plochou střechou a prosklenou stěnou vyrostla bez nesouhlasných šumů veřejnosti v těsné blízkosti přímětického kostela sv. Markéty, v jádru gotické, později zbarokizované svatyně. Bohuslav Fuchs měl tedy nárok domnívat se, že znojemská veřejnost esteticky nekompromisní a stylově čistá řešení schvaluje a jeho stavby akceptuje s uznáním.

Jeden z čelných moravských představitelů proudu nové architektury však po válce nepatřil k proponentům sorely a od padesátých let neměl patřičné zastání v politických kruzích a oficiální kultuře. Ve své reakci na kritiku svého návrhu se brněnský architekt společně se synem Kamilem snažili čtenáře týdeníku Znojensko uvést do aktuálních názorů na zapojení soudobé architektury do historických sídel a vysvětlit jim souvislosti moderní památkové péče.²² Ohledně zeleně připomněli obdobnou situaci ze Staroměstského náměstí v české metropoli, kde byla na místě v Pražském povstání v květnu 1945 vyhořelého a následně strženého novogotického radničního křídla dočasně ponecháno volné prostranství, byť se skrze několik architektonických soutěží vypsaných na přestavbu a dostavbu Staroměstské radnice (v letech 1947, 1963, 1966–1967) nepřestávalo v hledání jeho novodobé podoby. Fuchsovi, poučení moderní střeoevropskou teorií památkové ochrany historických celků, viděli smysl a etické poslání současné architektury v tom, že neimituje minulost, ale je sama sebou. Za jediný odůvodněný tvůrčí přístup měli situaci, kdy: *„Nový objekt nenapodobuje žádný historický sloh, ale představuje vždy vrcholnou soudobou architekturu. Ovšem takovou, která svojí hmotou, tj. velikostí, členěním a uměleckým projevem, dobře a účinně doplňuje a dokonponovává stávající historické prostředí.”*²³ Směrem od hřmotné podnože gradovanou konfiguraci zamýšlené novostavby společně s radniční věží přitom viděli jako dominantu náměstí a klimax, vyvrcholení celé jeho architektonické kompozice. Stranou argumentace projektantů nezůstaly ani sociálně společenské otázky, když příležitost rozvoje znojenského vnitřního města srovnali se současným

21 Moravský jih 17, 1927, č. 47 (18.11.). Srov. Jana OBERREITEROVÁ, *V národnostním soupeření českých a německých stavebníků*, in: Jan Hora – Monika Mažárová – Dan Merta – Jana Oberreiterová, Znojmo 1918–2000, Znojmo 2021, s. 9.

22 Srov. Bohuslav FUCHS – Kamil FUCHS, *Jde ještě o obchodní dům*, Znojensko 9 (18), 1968, č. 28 (10. 7.), s. 3.

23 Ibidem.

stavem památkové rezervace v Telči, jejíž historické jádro má sice vynikající architekturu, ale nedisponuje potřebným zázemím služeb a pomalu se tak „stává muzeálním a neživotným architektonickým celkem“.

Závěrečným příspěvkem do diskusní tribuny o plánovaném novém obchodním domu na stránkách Znojemska se stalo vyjádření Jana Sedláka ze Stavoprojektu Jihlava. Vedoucí projektant rekonstrukce znojemského historického jádra v něm znovu připomněl provizornost stávajícího řešení úpravy prostranství uvolněného po zbořených domech a poválečné snahy o zastavění plochy novou radnicí.²⁴ V návaznosti na proběhlou veřejnou rozpravu si odbor výstavby MNV vyžádal k projektu další odborná vyjádření od Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně a Jihomoravského muzea. Obě instituce se přidaly ke kritice návrhu Fuchsových. Brněnští památkáři viděli hlavní vadu projektu v jeho předimenzované a nečleněné podstatě, navržená stavba podle jejich mínění zcela rezignovala na dodržení objemových i prostorových možností lokality u paty radniční věže (novostavba měla respektovat hlavní římsu nárožní budovy při ústí Zelenářské ulice). Archeolog Vědomil Vildomec (1921–1998), tehdejší ředitel Jihomoravského muzea, ve svém vyjádření k plánovanému způsobu zastavění severního konce Masarykova náměstí načrtl paralelu k někdejšímu konfliktu JUDr. Josefa Mareše se zlínským průmyslníkem Tomášem Baťou kvůli radikálně funkcionalistickému výrazu obchodního domu, postaveného v roce 1930 na Horním náměstí. Uliční maska Baťovy firemní prodejny se skleněnými výkladci v parteru, pásovými, přes nároží zalomenými okny v patrech a plochou střechou připadala prvnímu českému starostovi Znojma (ve funkci 1920–1935) v sousedství starobylých budov v srdci města nepatřičná.²⁵ Muzejník nato kriticky poznamenal, že – „Z hlediska obchodního jde o počín výhodný, z hlediska památkového charakteru je to záměrné stírání historického charakteru města.“ – a volné prostranství radil ponechat gastronomickému využití (pro letní zahrádku restaurace nebo hotelu ve staré radnici).²⁶ Následující jednání, svolané odborem výstavby MNV přineslo konsensus na výškové kótě hlavní římsy. Prováděcí projekt novostavby, věrný vítěznému návrhu Fuchsových, zpracovala projektová skupina Ing. arch. Josefa Opatřila ze Státního projektového ústavu obchodu v Brně. Slavnost zahajovacího výkopu stavby obchodního domu se odehrála 1. února 1971. Útvar územního

24 Srov. Jan SEDLÁK, *Ještě jednou ke stavbě na náměstí Míru*, Znojemska 9 (18), 1968, č. 32 (7. 8.), s. 3. Citováno dle práce Jana KLOUDOVÁ, *Obchodní dům Dyje ve Znojmě*, Brno 2012, s. 26.

25 Baťův nárožní parcelu zaujímající obchodní dům, postavený v roce 1927, vyrostl na místě renesančního měšťanského paláce, využívaného následně za sídlo c. k. krajského hejtmana Czikana. Nedlouho po své výstavbě byla fasáda z důvodů ekonomické energetické náročnosti upravená do konzervativnější podoby.

26 Srov. Monika MAŽÁROVÁ, *Architektura a urbanismus ve Znojmě*, Olomouc 2011, s. 30.

plánování a architektury Jihomoravského krajského výboru, vedený architektem Jaromírem Chleborádem, vyslovil námitku k procesnímu postupu MNV ve správním řízení o přípustnosti stavby. V řízení totiž nebylo osloveno Krajské středisko památkové péče, jako podklad bylo zohledněno pouze jeho starší vyjádření z roku 1967 k objemové studii stavby. MNV aktuální projektovou dokumentaci víceméně formálně projednal s památkáři až v březnu 1971, tedy více než měsíc po zahájení stavby. Zpracovatelé prováděcího projektu nato učinili státní památkové péči několik ústupků, vedle vyhovění zachováním maximální výšky hlavního průčelí, upravili členění okny rytmizované fasády do Obrokové ulice a snížili hmotu pomocného zadního schodiště. Při přípravě základů stavby byly narušeny prostory znojemského historického podzemí v trase využívané k turistickým prohlídkám, ale následně byla stavba, založená na principu podlaží s otevřenou prodejní plochou, bez větších překážek dokončena.²⁷ O čtyři roky později na konci února 1975 byl obchodní dům, jehož název vzešel z vítězného návrhu celopodnikové soutěže Drobného zboží, otevřen prvním zákazníkům.

Obchodní dům Dyje vyrostl na svažitém, směrem k severu stoupajícím terénu parcely na půdorysu protáhlého lichoběžníku. Korpus domu se směrem k hlavnímu průčelí, obrácenému do Masarykova náměstí, zužuje, na straně k Obrokové ulici se tak děje výrazněji v kaskádě tří pravoúhle pilovitých zářezů. Železobetonová konstrukce stavby s efektním okrouhlým tubusem schodiště, vyrůstajícím z ploché střechy budovy v severozápadním nároží, je v terénu zakotvená více než čtyřmi desítkami pilířů. Suterén a část přízemí obchodního domu zasahují do historického podzemí. Zatímco severní hranu domu zakončuje průchozí atriový prostor při budově staré radnice spojující ulice Obrokovou s ulicí Zelenářskou, jižní průčelí prodlužuje v přímce uliční čáru Velké Mikulášské a Zámečnické ulice. Účinek hlavního pohledového průčelí projektanti založili na principu dvojího kontrastu. První protivu představuje opticky křehký parter s průběžným proskleným výkladcem a na něj nasazená robustní převýšená podnož lodžie, přesahující plochu prvního podlaží nejen směrem do náměstí, ale částečně také do bočních ulic. Druhý kontrast stojí na horizontálním akcentu do hloubi zapuštěné lodžie, rezonující s Le Corbusierem opěvovanou peripatetickou, resp. promenádní kvalitou architektury. Lodžie je proti větru ze stran chráněná plnými stěnami a shůry zastřešením a její puristickou čistotu akcentuje jediným výtvarným doplňkem – rozměrným keramickým reliéfem Znojemské orlice od akademického sochaře Jiřího Marka (1914–1993), a vertikálně stíhlé radniční věže. Z Obrokové ulice přivádí návštěvníka vstup do obou prodejních pater spojených

27 Interiér stavby dodaly podnik Obchodního zařízení a potřeb Praha společně se Dřevozpracujícím družstvem Jaroměřice.

širokým točitým schodištěm. Nejvyšší patro domu sloužilo jako skladiště a zázemí pro zaměstnance, částečně pod terén zanořený zadní trakt byl využitý pro provozy vinárny a snack baru s restaurací a dostal samostatný vstup z Radniční ulice.

Rozložitý trup OD Dyje (1967–1975) představoval ve své době jeden z největších nákupních domů v Československu. Laické i odborné veřejnosti, vystupující ve vzácné názorové shodě, se zjevně protivila uplatněná metoda kontrastu starého a nového a přísně nezdobnému výrazu socialistického domu konzumu, ale hlasitější kritika stavby před změnou politických poměrů v roce 1989 nezazněla. Až s odstupem se začaly objevovat kritické ohlasy spatřující však viníky mylně v projektantech, nikoli primárně v parametrech soutěže a požadavcích investora (prodejní plocha požadovaného rozsahu neumožňovala u paty trupu radniční věže vytvořit stavbu drobného charakteru). Ve figuře domu a způsobu jeho zasazení do urbanistické tkáně historického Znojma otec a syn Fuchsovi zhmotnili soudobou proměnu teoretického paradigmatu koncentrovanou v termínu integrace (sjednocení). Autoři návrhu OD Dyje rezignovali na syntetizující koncept, požadující, aby se nové stavby výrazem podřizovaly slohovému charakteru svého historického okolí. Minulou integraci hodnotově aditivní vyměnili za koncept jednoty v rozmanitosti, založený v rámci historického města na simultánní prezentaci různých stylových výrazů.²⁸ Zvolená architektonická strategie se tak záměrně distancovala od kontextuálního začleňování novostaveb do historické tkáně měst, které představovalo první zřetelně deklarovanou strategii české památkové péče. Dané tvůrčí gesto, odmítající smířlivý dialog s historií, bylo překvapivé. Kontextuální přístup nové architektury začínal totiž právě v té době souznít i s oficiálními názory managementu státních projektových ústavů. Jaromír Sirotek, ředitel Státního projektového ústavu obchodu Brno, v téže době zdůraznil, že nestačí, aby se novostavba pouze formálně (dodržením výšky říms, volbou materiálů či rozměrů apod.) přizpůsobila kontextu historického jádra města, do něhož jako cizotvar vstupuje. Od projektantů očekával hledání latentního řádu, jenž po staletí formoval vzhled i účel daných míst a zvýšenou citlivost v otázce vhodného měřítka.²⁹

28 Do české uměnovědy termín integrace (sjednocení) zavedl malíř a marxisticky orientovaný výtvarný kritik Miroslav Klívar (1932–2014), který jej v šedesátých letech použil v několika studiích o socialistické architektuře. Srov. Miroslav KLÍVAR, *Integrace umění a syntéza v architektuře*, Výtvarná práce 12, 1964, č. 3, s. 1, 6–8, č. 4–5, s. 6; Idem, *Integrace umění*, Výtvarná práce 12, č. 8, s. 1, 6–7, 10. Srov. Zdeněk KUDĚLKA, *Architektura – malířství – sochařství (Pokus o určení vzájemného vztahu)*, Architektura ČSR 31, 1972, č. 3, s. 143–147.

29 Srov. Jaromír SIROTEK, *Výstavba maloobchodních jednotek v historických jádrech našich měst*, Projekt 11, 1969, č. 1–2, s. 28. Na tento metodologicky zajímavý článek prvně upozornila Lucie STEJSKALOVÁ, *Urbanistické aspekty navrhování soudobých obchodních domů*, in: Kotvy Máje – České obchodní domy 1965–1975, ed. Petr Klíma, Praha 2011, s. 25. Srov. J. KLOUDOVÁ, *Obchodní dům Dyje ve Znojmě*, s. 27.

V odklonu otce a syna Fuchsových od oficiálně doporučeného směru mohly sehrát podstatnou roli, jak možná inspirace revizí hodnot, kterou přinášela a propagovala pluralitní západní postmoderna, tak domácí teoretické debaty nově promýšlející pojetí památky, která by – jak to jen o pár let později vyjádřil brněnský historik umění Zdeněk Kudělka, – „*dobou vzniku a všemi svými hodnotami byla spjata s přítomností*“.³⁰ Obchodní dům Dyje dnes není majoritně chápáný ve světle svých výtvarných ambicí jako domácí dílo reprezentující vliv architektury západního brutalismu na socialistickou architekturu své doby. Rozložitá budova, situovaná uprostřed historického centra Znojma, nepřipomíná ani onu „*krabici zavěšenou ve vzduchu v poli nad ovocným sadem*“, jak svou vilu pro rodinu Savoy (1928–1931)³¹ nazval, a její bukolický charakter tím chtěl naznačit švýcarský průkopník internacionální stylu, a v celkové koncepci odhaluje citelné aporie doby svého vzniku. A to včetně paramilitární, s érou studené války propojené aluze své figury na pobřežní nebo hraničářský betonový bunkr s čelní podélnou střílnou.³² V kritickém narativu široké laické veřejnosti je OD Dyje dodnes vnímán jako nejhorší zásah, který území znojemské rezervace ve 20. století postihlo, a za doklad surovosti stavebního plánování v totalitním Československu. Podobné hodnotící soudy („*skoro obludně působící budova*“)³³ jsou nepatřičné a ukazují spíše na vžitě konzervativní vkus znojemských obyvatel. Do přetrvávajícího odmítání estetiky díla otce a syna Fuchsových se přitom promítají jak v českém prostředí abnormálně silně rezonující stereotypy antikomunismu, tak přetrvávající nekritický kult autenticity, resp. nedotknutelnosti historické tkáně měst. Právě protiklad mezi přirozeně vzniklým (historická zástavba) a uměle vytvořeným (solitérní nezdobná architektura), charakterizoval antropolog Ladislav Holý (1933–1997) za jednu z klíčových os české novodobé kultury.³⁴ Přílehuvě vystihnout přednosti i kontroverze nechtěné dominanty jihomoravského hraničářského města se naopak povedlo architektu Davidu Vávrovi, spoluzakladateli divadla Sklep a propagátoru tzv. šumných měst, tedy sídel, v nichž se koexistence historické a moderní architektury nekonfliktně daří. „...*Brutalistní hmota i do znojemského podzemí zamíří dvaadvaceti betonovými pilíři. / A na nich se*

30 Srov. Zdeněk KUDĚLKA, *Moderní architektura a památková péče*, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity F, Řada uměnovědná 19–20, 1970–1971, č. F 14–15, s. 312.

31 Srov. Rostislav ŠVÁCHA, *Le Corbusier*, Praha 1989, s. 26.

32 Zažité pojetí Znojma jako města strážícího z vyvýšeného ostrohu státní hranice se Západem dokládá řada ideologicky podbarvených publikací, např. Josef SVOBODA (ed.), *Znojmo. Vzoré hraničářské město*, Znojmo 1986.

33 Srov. *Obchodní dům Dyje – Být či nebýt?* Znojemské listy 2, 1993, č. 38, s. 1.; Jiří KACETL, 42. *Obchodní dům Dyje: Znojmo* (znojmocity.cz) Autor textu je znojemský historik a zastupitel za PRO ZNOJMO.

34 Srov. Ladislav HOLÝ, *Malý český člověk a skvělý český národ. Národní identita a postkomunistická transformace společnosti*, Praha 2010, s. 178–182.

*zvedá ze dna železobetonová bedna. / Zdá se, že všechno kolem sebe rozdrtí. Projektoval Bohuslav Fuchs – tři roky před smrtí. / Byť se při pohledu z náměstí širokoúhlá obrazovka fasády za pětatřicet let již téměř vpila. / Při pohledu z radniční věže je to v historické střešní krajině pořád hrubá síla.*³⁵

Architektura brutalismu a kontroverze její památkové ochrany

Rozpolcená reakce současného východoevropského publika na architekturu brutalismu je v zásadě trojí. 1/ Ti, jejichž životy s výstavbou brutalistních staveb generačně souzní, v nich nezřídka spatřují apoteózu nehostinného prostředí socialistických měst a dnešní ošuntělá podoba brutalistních budov je jim znakem obsahově prázdné monumentality, spojované s ideologickými frázemi a lživou politikou komunistických režimů v zemích někdejšího sovětského vlivu. Na stavbách samotných tak (částečně jistě nezaslouženě) ulpívá politické nebo ideologické stigma. 2/ Psychické ustrojení dalších dlouhodobě sužují táhlé prázdnoty těchto „*futuristických slitin architektury a sochařství*“, složených z částí, které na sebe nenavazují nebo jsou v nepropojeném fragmentárním stavu, jejich extravagantní konzole a celkové delirické (a dystopické) pojetí architektury.³⁶ I jen možnost památkové ochrany vybraných brutalistních staveb odmítají s odkazem na nedostatečný časový odstup od jejich vzniku, a tedy nemožnost prověření hodnoty jejich architektury samotným časem.³⁷ Pokud dojde k asanaci brutalistních komplexů nebo stržení solitérních staveb, neváhají tomu slyšitelně zatleskat. Zapomínají přitom, že jednou ze stěžejních hodnot památky je její umělecká kvalita a schopnost architektonickým jazykem artikulovat kulturně-historický obsah a ideál doby, v níž byla navržena a postavena.³⁸ Památková hodnota se nedá vyčíslit numericky a nezakládá ji ani akt prostého odečtení padesáti nebo sedmdesáti let existence jako tradované potřebné distance od doby vzniku stavebního díla, po něž má nabrat známky stáří (Rieglův termín „*Altersspuren*“).³⁹ 3/ Na protilehlém

35 Srov. Radovan LIPUS – David VÁVRA, *Šumná města. Kniha III*, Brno 2008, s. 499.

36 Srov. Jonathan MEADES, *The incredible hulks: Jonathan Meades' A-Z of brutalism*, Guardian 13. 2. 2014. Srov. *The incredible hulks: Jonathan Meades' A-Z of brutalism | Architecture | The Guardian*, citováno dne 16. 8. 2024.

37 Odkazují se přitom na cíleně zvlgarizovaný smysl termínu „cena stáří“, který se objevuje ve více než sto let starém spise vídeňského historika umění Aloise Riegla. Nejzasvěceněji ke kontextům Rieglových názorů Ivo HLOBIL (ed.), *Alois Riegl (1858–1905). Moderní památková péče*, Praha 2003.

38 Srov. Rostislav ŠVÁCHA, *Debata o památkové péči v 60. letech 20. století. Ivo Loos, Jindřich Malátek a Transgas*, Zprávy památkové péče 77, č. 4, s. 361–372. Dále srov. Matúš DULLA, *Sú to vôbec pamiatky? Architektonické pamiatky 60. rokov na Slovensku a problémy ich udrženia*, in: *Obnova památek. CO s architekturou 60. a 70. let?*, ed. Petr Dolejš, Praha 2011, s. 23–28.

39 Srov. Alexandra HARRER, *The Legacy of Alois Riegl: Material Authenticity of the Monument in the Digital Age*, Built Heritage 2017, č. 1 (2), s. 29–40.

názorovém břehu se zformovala skupina stoupenců architektonické nehierarchie,⁴⁰ jejíž smysl pro estetické kategorie formovala dozrívající postmoderna a alternativní pop-kultura a kteří se sdružují kolem informačních databází, např. #SOSBrutalism.⁴¹

Ochrana staveb, jejich areálů a bytových komplexů, reprezentujících poválečné architektonické směřování, je problematická a ochrana poválečné architektury v Česku dlouhodobě selhává,⁴² nedaří se jí nalézt masivnější podporu veřejnosti a klíčová instituce, již je Ministerstvo kultury, nedokáže v rozhodování o stavbách z nedávné doby, navrhovaných na památkový statut, koncizně zargumentovat jejich hodnotu a transparentně vyvažovat veřejné zájmy se zájmy privátními. Éra postfaktické lhостejnosti, nahrazující komplikovaná fakta prostoduchými zkratkami, devastačně atakuje i oblast památek.⁴³ Na okraj těchto robustních názorových klik zaznívá šepot věrozvěstů digitalizace, kteří s vizionářským nadšením mluví o změně paradigmatu, totiž zániku tradičního, restriktivního myšlení, a možnostech rekonstrukce historické architektury v její původní podobě skrze technologie umožňující překonat hranice času a prostoru.

40 Náběh k hodnotové krizi současné společnosti a její pokleslý vkus prorocky kritizoval rakouský historik umění Hans Sedlmayr (1896–1984) ve své analýze moderního umění symbolicky nazvané „Ztráta středu“ (v pascalovském smyslu – ztráty míry). Srov. Hans SEDLMAYR, *Verlust der Mitte. Die bildende Kunst des 19. und 20. Jahrhunderts als Symptom und Symbol der Zeit*, Salzburg 1951 (orig. 1948). Pro autorovu názorovou minulost (Sedlmayr byl už od roku 1930 členem NSDAP) byl jeho spis nařčen z toho, že vyrůstá z nacionálněsocialistického pohledu na degenerované umění; odmítavé kampaně se v šedesátých letech dočkala i myšlenka jeho profesury ve Vídni. Blíže srov. Sedlmayr, Hans – Dictionary of Art Historians (vyhledáno 12. 7. 2024)

41 Srov. #SOSBRUTALISM (vyhledáno 12. 1. 2024). Srov. Rostislav ŠVÁCHA, *Rekviem za Transgas*, Novinky.cz, Právo, Příloha SALON (15. 12. 2017). Idem, *Rekviem za Transgas – Novinky*, citováno dne 12. 7. 2024; Idem, *Poválečná architektura je dnes v ohrožení všude v Evropě. Rozhovor s Apolenou Rychlíkovou*, Alarm (11. 2. 2021); idem, „Poválečná architektura je dnes v ohrožení všude v Evropě;“ říká Rostislav Švácha – A2larm, citováno dne 12. 7. 2024. Respektovaný historik architektury vidí jednu z příčin v „záměrné politice neoliberalismu, který se skrz likvidaci této architektury snaží vyhladit kolektivní vzpomínky na poválečné pečovatelské státy“.

42 Současná tristní situace v ochraně novodobé architektury je zarážející vzhledem k faktu, že kolem roku 1970 bylo socialistické Československo v ochraně památek meziválečného funkcionalismu v popředí tehdejší kulturní Evropy.

43 Srov. Kateřina BEČKOVÁ, *Postfaktická doba dolehla i na památky. Kobnově Clam-Gallasova paláce*, Aktuálně.cz, Názory aktuálně / Blogy, 18. 6. 2023. Idem, *Názory Aktuálně.cz* (aktualne.cz), citováno dne 14. 7. 2024.

Obr. 1: Památník Prokopa Divíše, vynálezce bleskosvodu, ve Znojmě (část Přímětice). Funkcionalistický pavilon, navržený architektem Bohuslavem Fuchsem v roce 1936, stojí v blízkosti farního kostela sv. Anny. Foto Pavel Panoch, 2024.

Obr. 2: Znojmo, Obchodní dům Dyje, hlavní průčelí s proskleným parterem a hřmotnou orámovanou lodžii v patře, která připomíná monumentální průzor pozorovatelny nebo observatoře. Foto Pavel Panoch, 2024.

Obr. 3: Znojmo, Obchodní dům Dyje, část bočního průčelí do Zelenářské ulice. Foto Pavel Panoch, 2024.

Obr. 4: Znojmo, Obchodní dům Dyje, detail kompozice hmot na bočním průčelí do Zelenářské ulice. Segmentovým prvkem se před líc fasády propisuje válcový tubus schodiště. Foto Pavel Panoch, 2024.

Obr. 5: Pohled z vyhlídkového ochozu znojemské radniční věže na členitou střešní krajinu OD Dyje. Ze střešní nástavby vyrůstá válec schodiště; plochu ploché střechy pokrývá až ornamentálně pravidelný rastr technických otvorů. Foto František R. Václavík, 2022.

Obr. 6: Pohled z vyhlídkového ochozu znojemské radniční věže na rozmanitou historickou zástavbu v okolí Masarykova náměstí. Foto František R. Václavík, 2022.

Autor | Author

Pavel Panoch

Ústav historických věd

Filozofická fakulta

Univerzita Pardubice

Studentská 95, 532 10 Pardubice 2

Pavel.Panoch@upce.cz

ORCID: 0000-0002-3206-7555

Doc. Mgr. Pavel Panoch, Ph.D. (* 1974) je historik umění. Odborně se věnuje moderní střeoevropské architektuře 19. a 20. století, ikonografii a výtvarné kultuře raného novověku a hřbitovní plastice. Napsal nebo se spoluautorsky podílel na knihách: Karel Řepa. Pardubický architekt ve věku nejistot (2003); Kaleidoskop tvarů. Století moderní architektury v Pardubickém kraji (2006); Ve víru modernosti. Architektura 20. století v Královéhradeckém kraji (2008); Slavné vily Pardubického kraje (2009); Josef Gočár (2010); Barokní umění na Chrudimsku (2011); Hradec Králové. Průvodce po

architektonických památkách od středověku do současnosti (2015), Smrtí ke svobodě. Východem Čech za pomníky světové války a architekturou 1. republiky (2018); Hřbitovy zmizelých. Průvodce po sudetských hřbitovech východních Čech – Podkrkonoší (2022).

Historia Aperta published by Philosophical Faculty University of Hradec Králové.

ISSN 2788-0702 (Print) ISSN 2788-0710 (Online)

Platinum / Diamond Open Access model.

Articles published in Historia Aperta are licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Summary

The study focuses on the circumstances of the genesis and course of the construction of the Dyje Department Store in Znojmo (project 1967, realization 1971-1975) and the critical public debate that accompanied the project and then the realized construction itself. The Dyje Department Store, the work of the prominent Brno architect Bohuslav Fuchs (1895-1972) and his son Kamil (1930-1995), is still one of the most controversial buildings built in the late Brutalist style in socialist Czechoslovakia. A detailed description of the case, recalling the historical circumstances of the choice of the plot for the department store in the centre of the historic core of the border town of South Moravia and the futile efforts of the state conservation authorities to negotiate greater respect for the final form of the shopping mall in the atmosphere of early normalisation.

The initial use of concrete blocks, which form the essence of the material sensibility of Brutalism, for buildings with a defensive military function bears a decisive contribution to the fact that Brutalist buildings still evoke sinister and oppressive impressions in a significant part of the public (and not only in the Czech Republic). The article concludes by reflecting on the reasons why attempts to preserve Brutalist architecture have been met with such significant controversy and rejection.